

TURİZM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Meryem SAMIRKAŞ* ve Mustafa Can SAMIRKAŞ**

ÖZET

Turizm sektörünün yaratmış olduğu gelir ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını test etmek ve olası ilişkinin yönünü ortaya koymak amacıyla, Türkiye’de 2003/1. Çeyrek - 2013/3. Çeyrek dönemini kapsayan periyotta Reel Turizm Gelirleri ve Reel GSYİH verileri arasındaki ilişki Granger Nedensellik testi ile sınanmıştır. Analizde turizm gelirinden ekonomik büyümeye doğru, ekonomik büyümeden turizm gelirine doğru çift yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Turizm, Turizm Geliri, Ekonomik Büyüme, GSYİH, Granger Nedensellik Testi*

THE EFFECT OF TOURISM INDUSTRY ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

This study aims to test if there is any significant relationship between economic growth and tourism revenue, and to put forth its direction if it exists. For that purpose, the relationship between real GDP and real tourism revenue in Turkey for the period between 2003/Quarter 1 and 2013/Quarter 3 is tested by using Granger Causality test. According to test results, there is a bidirectional relationship – economic growth towards tourism revenues and tourism revenues towards economic growth.

Keywords: *Tourism, Tourism Revenues, Economic Growth, GDP, Granger Causality Test*

---

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, E-posta: smeryem@yyu.edu.tr

**Mersin Üniversitesi, Erdemli MYO, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, E-posta: mustafa.can@mersin.edu.tr

GİRİŞ

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişen ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi şartlar sonucunda turizm sektörü hızla gelişmeye başlamış ve daha çok insanın içinde yer aldığı kitlesel bir olgu durumuna dönüşmüştür. Bu bağlamda günümüzde teknoloji, ulaşım, harcanabilir gelir ve boş zamanın artması sonucunda çok hızlı bir şekilde büyüyen turizm sektörü; Dünya Turizm Örgütü'ne göre, yarattığı istihdam, hizmet verdiği insan sayısı, yarattığı gelir ve katma değerle dünyanın en büyük sektörü konumuna gelmiştir (Kandır, Karadeniz, Özmen ve Önal, 2008: 212).

Dünyada turizm sektöründe izlenen hızlı büyüme eğilimi, Türkiye'de de özellikle 1980'li yıllardan itibaren kendini göstermiştir. Türkiye 1980 sonrası dönemde turizmi, ekonomik gelişme için itici bir güç olarak kabul etmiş ve bu amaçla yetersiz ekonomik kaynaklarının önemli bir bölümünü bu sektörün gelişimine ayırmıştır. Bu çabalar sonucunda hızlı bir gelişme göstererek Türkiye'nin en genç ve dinamik sektörlerinden birisi olan turizm sektörü günümüzde ülkemizin lokomotif sektörlerinden birisi haline gelmiştir. Turizm gelirleri ödemeler bilançosunda ihracattan sonra gelen ikinci büyük döviz kaynağı konumundadır. Turizm sektörü farklı büyüklükte iş kollarından oluşan 41 değişik alt sektörle bağlantılıdır. Turizm, telekomünikasyon ve enformasyondan sonra 21. yüzyıla damgasını vuran dünyanın üç temel hizmet sektöründen biri durumundadır. Emek-yoğun bir sektör olan turizm, yurtiçi istihdam açısından inşaat sektöründen sonra ikinci sırada yer almaktadır (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008: 352). Türkiye'deki toplam işgücünün yaklaşık %6,8'i turizm sektöründe istihdam edilmektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2013: 11).

Türkiye ekonomisi açısından çok önemli olan turizm sektörüne ilişkin temel makro ekonomik değişkenler Tablo 1'de gösterilmektedir. Tablo 1 incelendiğinde, 42 yıl içinde turizm gelirlerinin çok hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. 1970 yılında 51,6 milyon USD olan turizm gelirleri, 1980 yılına gelindiğinde yaklaşık 6,5 kat artarak 326,7 milyon USD'ye ulaşmış ve 2012 yılında ise 29 milyar USD olmuştur. Benzer şekilde, turizm gelirlerinin Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) oranı 1980 yılında %0,6 iken 2012 yılında %3,7'ye yükselmiştir. Diğer taraftan turizmin en önemli getirilerinden birisi de ülkeye döviz girişi sağlamasıdır ki bu durum, Türkiye açısından çok önemlidir. Çünkü ülkemizin dış ödemeler bilançosundaki açık, uzun yıllardır önemli bir sorun olarak devam

Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği

etmektedir. Turizm sektörü 2012 yılında %43,7'lik payı ile dış ticaret açığının kapanmasında Türkiye ekonomisine büyük katkı sağlamıştır.

Tablo 1: Türkiye’de Turizm Sektörüne İlişkin Temel Makro Ekonomik Büyüklükler

Göstergeler	1970	1980	1990	1995	2000	2005	2010	2012
Turist Sayısı (bin kişi)	724	1.288	5.389	7.726	10.428	20.273	28.511	36.776
Turizm Geliri (Milyon \$)	51.6	326.7	3.225,0	4.957,0	7.636,0	18.152	20.806	29.007
Turizm Geliri /GSMH (%)	0.5	0.6	2.1	3.0	3.8	5.0	2.8	3.7
Turizm Geliri /İhracat Geliri (%)	8.8	11.2	24.9	22.9	27.8	24.7	18.2	19.2
Dış Ticaret Açığını Kapatmadaki % Payı	1.1	6.5	28.6	30.8	27.0	54.1	46.0	43.7

Kaynak: www.turizm.gov.tr; www.tcmb.gov.tr; www.dpt.gov.tr; www.tursab.org.tr’den yararlanılarak yazarlar tarafından düzenlenmiştir.

Bu bilgiler ışığında, bu çalışmada çok geniş turizm potansiyeline sahip olan Türkiye’nin turizm sektörünün ülke ekonomisindeki yeri, önemi ve etkileri değerlendirilmiştir. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde literatür hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise çalışmada kullanılan veri seti ve model tanıtılmıştır. Son bölümde analiz sonuçlarına yer verilmiş ve çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Gelişmekte olan birçok ülkede büyümenin ve ekonomik kalkınmanın temel kaynağını, ihracata dayalı gelişme stratejisi oluşturmaktadır. Ekonomi literatürüne bakıldığında, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen çok sayıda araştırmanın olduğu görülmektedir. Bu konuda yapılan ampirik çalışmalarda elde edilen sonuçlar oldukça farklıdır. Ancak genel anlamda, ihracatın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği, başka bir deyişle ihracattaki gelişmenin ve artışın ekonomik büyümede oransal bir artışa neden olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir ülke ekonomisinde ihracatın gelişimi ile

Meryem Samırkaş ve Mustafa Can Samırkaş

birlikte; ölçek ekonomilerinden yararlanılmakta, bağlayıcı döviz kısıtlamaları azaltılmakta ve döviz sıkıntısı hafifletilmekte, ticaret dışı sektörlerde pozitif dışsallıklar sağlanmakta, rekabet gücü elde edebilmek için kaynaklar etkili ve verimli kullanılmakta, geleneksel sektörlerde yatırımlar canlanmakta ve sonuçta ihracat ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Samırkaş ve Bahar, 2013: 103-104).

Buradan hareketle; bir gelişme stratejisi olarak turizmin ekonomik büyümeye neden olacağına ilişkin teorik dayanağın, ihracat ve ekonomik büyüme literatüründen kaynaklandığını söylemek mümkündür (Vanegas ve Croes, 2003). İhracat ve büyüme ilişkisine yönelik geniş bir ampirik literatür bulunmasına rağmen, turizmdeki gelişme ve ekonomik büyümeye ilişkin ampirik literatür çok fazla değildir. Bu konuda yapılmış ilk çalışmalar uluslararası turizm ve uluslararası ticaret arasındaki ilişkiler üzerinde odaklanmışken, daha sonra yapılan çalışmalar turizmdeki gelişmenin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Bulunan sonuçlar genelde turizm yönlü büyüme hipotezini desteklemektedir.

Balaguer ve Cantavella-Jorda (2002) eşbütünleşme ve nedensellik testlerini kullanarak turizmin İspanya'nın ekonomik büyümesine olan katkısını araştırmış ve turizmin İspanya ekonomisini uzun dönemde olumlu yönde etkilediği sonucunu bulmuşlardır. Ayrıca, çalışmada son otuz yılda, İspanya ekonomisinin dış ticaret açıklarının kapanmasında turizmin sağladığı döviz gelirlerinin önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Bu nedenle, ihracat odaklı büyüme hipotezinde olduğu gibi, turizm odaklı büyüme hipotezinde de turizmin uzun dönemde ekonomik büyümeye neden olabileceği kabul edilmektedir.

Durbary (2004), Mauritius'de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmış ve Mauritius'un ekonomik gelişmesinde turizmin çok önemli bir katkısının olduğu tespit edilmiştir. Oh'un (2005) Kore için yaptığı çalışmada ise turizmin ekonomik büyümeye neden olduğu hipotezi reddedilmiştir. Zaman serisi kullanılarak oluşturulan VAR modeli ve kointegrasyon analizinde Kore'deki turizm ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olmadığı bulunmuştur.

Kim, Ming-Hsiang ve SooCheong (2005) Tayvan'da turizmdeki genişleme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişler ve turizmin Tayvan ekonomisinde önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ekonomik büyüme ve turizm arasında uzun dönemde bir ilişki ve iki yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Diğer bir

Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği

ifadeyle Tayvan'da ekonomik büyüme ve turizm birbirini karşılıklı olarak etkilemektedir.

Lee ve Chang (2008) çalışmalarında OECD üyesi ülkelerle, OECD üyesi olmayan ülkeler (Asya, Latin Amerika ve Sahra Altı Afrika Ülkeleri) arasında turizm gelişimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Sonuçta örnek seçilen, hem OECD üyesi ülkelerde ve hem de OECD üyesi olmayan ülkelerde turizmin gelişimi ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) arasında pozitif yönde bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür. OECD üyesi olmayan ülkelerde bu etkinin daha kuvvetli olduğu tespit edilmiştir. Turizm değişkeni, turizm geliri olarak alındığında Sahra Altı ülkelerinde turizmin GSYİH üzerindeki etkisi en yüksek düzeydedir. Bu nedenle Sahra Altı ülkelerinde olduğu gibi turizmi geliştirmek az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için iyi bir gelişme stratejisi olarak kabul edilebilir.

Parilla, Font ve Nadal (2007) çalışmalarında uzun dönemli büyümede turizmin katkısını incelemişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre, Balear ve İspanya'nın Kanarya adalarında, turizm ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınmada itici bir güçtür. Turizm her iki ada açısından büyük önem taşımakta, GSYİH'nin %80'inden fazlasını tek başına oluşturmaktadır.

Brida, Carrera ve Risso (2008), çalışmalarında uzun dönemde turizmin Meksika ekonomisi üzerine etkilerini nedensellik analizi ile test etmişlerdir ve turizmin Meksika ekonomisi üzerinde olumlu etki oluşturduğunu belirtmişlerdir. Aynı şekilde Lean ve Tang (2009) Malezya için yaptıkları çalışmada, Belloumi (2010) Tunus için yaptığı çalışmada ve Brida, Punzo ve Risso (2011) Brezilya için yaptıkları çalışmada turizmin ekonomik büyümeyi desteklediği sonucuna ulaşmışlardır.

Turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ölçen çalışmalara Türkiye açısından bakıldığında; Kırbaş-Kasman ve Kasman'ın (2004) 1963-2002 dönemini kapsayan araştırmalarında, Granger nedensellik testi, turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin, turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, turizm Türkiye'nin ekonomik büyümesine olumlu yönde bir katkı sağlamaktadır. Yıldırım ve Öcal'ın (2004) bulguları da, bu sonucu destekler niteliktedir. Gündüz ve Hatemi (2005), 1963-2000 arasında yıllık verileri ve nedensellik testlerini kullanarak turizm yönlü büyüme hipotezinin geçerliliğini Türkiye için test etmişlerdir. Turizmden ekonomik büyümeye tek yönlü bir nedensellik

Meryem Samırkaş ve Mustafa Can Samırkaş

olduğu ve turizm yönlü büyüme hipotezinin Türkiye için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bahar (2006), 1963-2004 yılları arasındaki turizm gelirleri ile GSMH değişkenlerine VAR analizini uygulayarak, iki değişken arasında uzun dönemde karşılıklı bir ilişki olduğu ve turizmin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki meydana getirdiği sonucuna ulaşmıştır. Ancak Yavuz'un (2006) 1992:1-2004:4 dönemini kapsayan çalışmasında Granger nedensellik testi sonuçlarına ve Toda-Yamamoto yaklaşımına göre turizm gelirleri ile iktisadi büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Çetintaş ve Bektaş (2008), 1964-2006 döneminde Türkiye'de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi nedensellik ARDL yöntemi ile analiz etmişlerdir. Kısa dönemde iki değişken arasında bir ilişki bulunmazken, turizmin uzun dönemde ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu belirtilmiştir. Alper (2008) çalışmasında Türkiye'nin uzun dönem ekonomik gelişiminde turizmin rolünü 1992:1-2007:2 dönemi için incelemiştir. Çalışmada turizmin ekonomik büyümeyi teşvik ettiği hipotezi Johansen eşbütünleşim ve Granger nedensellik testleri ile doğrulanmıştır. Sonuçlar turizmin yaklaşık son 15 yıllık dönemi boyunca Türkiye'nin ekonomik büyümesini desteklediğini göstermiştir.

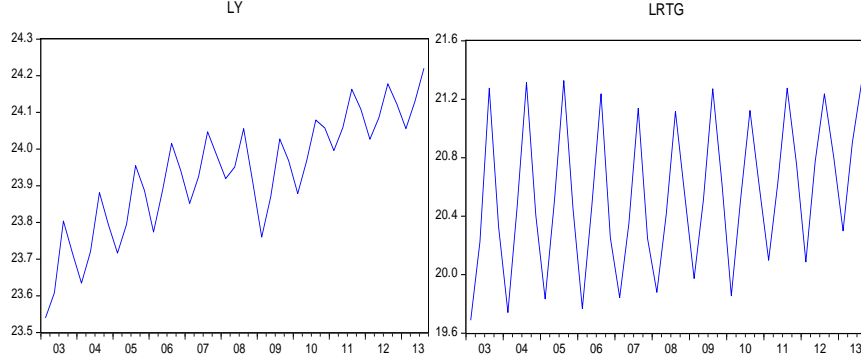
Hepaktan ve Çınar (2010), 1980-2008 dönemini kapsayan çalışmalarında net turizm geliri ile yabancı turist sayısı değişkenlerinin büyüme ve ödemeler bilançosu üzerindeki etkilerini nedensellik analizi yöntemiyle test etmişlerdir. Çalışmada, turizm gelirlerinin ve yabancı turist sayısının dış ticaret dengesini gecikmeli olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada turizm sektörünün dış ticaret dengesi üzerine bir etkisinin olduğu, ancak büyüme üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani turizm sektörünün büyüme üzerine doğrudan bir etkisi yoktur.

YÖNTEM VE VERİ SETİ

Çalışmanın temel amacı, son on yıllık süreçte turizmle ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını test etmek ve olası ilişkinin yönünü ortaya koymaktır. Bu amaçla 2003/1 ve 2013/3 dönemine ait üçer aylık Turizm Geliri (TG) olarak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri kullanılmıştır. Ekonomik gelişme göstergesi olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) elektronik veri dağıtım sisteminden

Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği

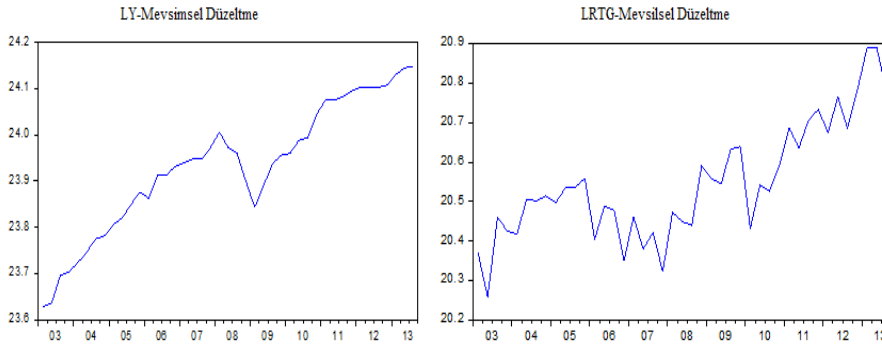
temin edilen 1998 bazlı üçer aylık GSYİH (Y) verileri kullanılmıştır*. Amerikan Doları cinsinden temin edilen turizm gelirleri, ilgili dönem TCMB alış-satış dolar kuru ortalaması alınarak Türk Lirasına çevrilmiştir. Buna ilave olarak turizm gelirleri ilgili dönem deflatör rakamlarıyla reelleştirilmiştir.

LY: Reel GSYİH, LRTG: Reel Turizm Geliri

Grafik 1: Yıllar İtibariyle Reel GSYİH (Y) ve Reel Turizm Geliri (RTG) Logaritmik Değerleri

Mevsimsel etkinin olduğu görülen seriler, ekonometri paket programı kullanılarak mevsimsellikten arındırılmış ve analize hazır hale getirilmiştir. Bu aşamadan sonra bütün analizler E-Views ekonometri paket programıyla yapılmıştır.

Grafik 2: Mevsimsellik Etkisinden Arındırılmış Reel Turizm Geliri ve Reel GSYİH Serilerinin Logaritmik Grafiği

* 2003-2012 yılları arasında yıllık GSYİH ve Turizm Geliri verileri EK 1'de verilmiştir.

Meryem Samırkaş ve Mustafa Can Samırkaş

Zaman serileri arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik metodolojiye bakıldığında, literatürde ağırlıklı olarak kullanılan ve Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testi ile seriler arasındaki nedensellik ilişkisi test edilmeye çalışılmıştır (Kızılgöl ve Erbaykal, 2008: 355). Ekonometrik metodolojide öncelikle yanlış sonuçlara ya da sahte regresyona yol açmayan en uygun ekonometrik tekniği belirlemek amacıyla kullanılan zaman serilerinin durağan veya durağan olmama özelliğinin incelenmesi gerekmektedir. Eğer zaman serileri durağan ise en uygun yöntem Granger nedensellik testidir (Şahbaz, 2007: 57).

Granger nedenselliği "Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerleri kullanıldığında X'in geçmiş değerlerinin kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y'nin Granger nedenidir" şeklinde tanımlanmıştır. Bu ifadenin doğruluğu sınılandıktan sonra ilişki, $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilmektedir (Gökçe, 2002: 45) Granger nedensellik testi uygulanabilirliğindeki kolaylık sebebiyle çok tercih edilen bir yöntemdir. Granger nedenselliği, aralarında bir ilişki olup olmadığı sorgulanan değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koyma ve bir ilişki varsa bu ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla kullanılır ve aşağıdaki eşitlikler ile test edilir (Uzunöz ve Akçay, 2012: 8).

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \theta_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \gamma_i Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Burada $\alpha_i, \beta_i, \theta_i, \gamma_i$ gecikme sayılarını, m bütün değişkenler için ortak gecikme derecesini, $\varepsilon_{1t}, \varepsilon_{2t}$ korelasyonsuz beyaz süreçlerini göstermektedir.

Granger nedensellik testi, analize konu olan serilerin durağan olduğu varsayımına dayanır (Alper, 2008: 8). Granger nedensellik testi için kurulan model, yapısal bir ekonometrik model olmamakla birlikte, geleceğin tahmini değil nedensellik sınamalarının gerçekleştirilmesini açıklamaktadır. Modeldeki değişkenler önceden filtre edilerek ya da durağanlaştırılarak analize konu edilmelidir (Gökçe, 2002: 45). Bu bağlamda öncelikle ele alınan serilerin durağan olup olmadığı test edilmiştir.

Bir zaman serisinin ortalaması, varyansı ve kovaryansı zaman boyunca sabit kalıyorsa durağan bir seri olarak nitelendirilmektedir. Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan analizlerde sahte regresyon

Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği

sorunu ortaya çıkmaktadır. Literatürde serilerin durağanlığının sınanmasında ADF (Geliştirilmiş Dickey ve Fuller) birimkök testinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Çalışmaya konu olan Reel Turizm Geliri ve Reel GSYİH serileri ADF testi ile sınanmış ve test çıktıları Tablo 2’de sunulmuştur.

ADF birim kök testi sonucunda düzeyde Reel Turizm Gelirleri serisi ile Reel GSYİH serisinin birim kök içerdiği (I(1)) ve serilerin farkının alınması durumunda durağanlaştığı tespit edilmiştir. Bu nedenle düzeyde durağan olmayan seriler, birinci dereceden farkı alınarak durağan hale getirilmiştir.

Tablo 2: ADF Testi Sonuçları

Düzye				Düzye			
	Sabit	Prob			Sabit ve Trendli	Prob	
LY	-1.697.481	0.4252	I(1)	LY	-2.778.560	0.2130	I(1)
LRTG	-1.167.669	0.6792	I(1)	LRTG	-3.514.023	0.0508	I(1)
1. Dereceden Farkı				1. Dereceden Farkı			
	Sabit	Prob			Sabit ve Trendli	Prob	
Δ LY	-5.168.804	0.0001*	I(0)	Δ LY	-5.237.332	0.0006*	I(0)
Δ LRTG	-1.053.692	0.0000*	I(0)	Δ LRTG	-7.044.565	0.0000*	I(0)

Gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine (SIC) göre seçilmiştir.

*%1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir

Granger nedensellik testinde değişkenler için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Çalışmada VAR modeli uygulanarak optimal gecikme uzunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. VAR modellerinde uygun gecikme uzunluğunu belirlemek için LogLikelihood (LR), Son Öngörü Hatası (Final Prediction Error (FPE)), Akaike Bilgi Ölçütü (Akaike Information Criteria (AIC)), Schwarz Bilgi Ölçütü (Schwarz Information Criteria (SIC)) ve Hannan-Quinn Bilgi Ölçütü (Hannan-Quinn Information Criteria (HQ)) ölçütleri kullanılmaktadır (Şahbaz, 2007: 48). Model için uygun gecikme uzunluğu 2 olarak tespit edilmiştir. Uygun gecikme uzunluğu seçildikten sonra model parametreleri en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilir. "Y, X'in Granger nedeni değildir" boş hipotezinin sınanması, X'in bağımlı değişken olduğu denklemde, Y'ye ilişkin parametrelerin birlikte sıfır olduğunun testini gerektirir. Test algoritması "Y, X'in Granger nedeni değildir" boş hipotezinin sınanması ile başlamaktadır (Gökçe, 2002: 45).

Meryem Samırkaş ve Mustafa Can Samırkaş

Standart Granger nedensellik testi, iki değişken arasındaki nedensel bir ilişkinin varlığı ve yönünü test etmek için kullanılmaktadır (Şahbaz, 2007: 57). İkinci gecikmeden Granger nedensellik testi uygulanmış ve Reel GSYİH ve Reel Turizm Gelirleri arasında nedensel bir ilişkinin varlığı ve yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Granger nedensellik testi sonuçları Tablo 3'teki gibi sunulmuştur.

Tablo 3: Granger Nedensellik Tablosu

		F-İst.	Prob.	Sonuç
H_0 Hipotezi	LY (Reel GSYH), LRTG'ye (Reel Turizm Geliri) neden olmamaktadır.	3.64355	0.0365	Red
Alternatif Hipotez	LY (Reel GSYH), LRTG'ye (Reel Turizm Geliri) neden olmaktadır.			Kabul
H_0 Hipotezi	LRTG (Reel Turizm Geliri), LY'ye (Reel GSYH) neden olmamaktadır.	3.88849	0.0299	Red
Alternatif Hipotez	LRTG (Reel Turizm Geliri), LY'ye (Reel GSYH) neden olmaktadır.			Kabul

* Gecikme uzunluğu HQ ve LR Kriterine göre 2 olarak seçilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde mevcut verilerle "Turizm Gelirlerinin GSYİH üzerinde etkisi yoktur" ve "GSYİH'nın Turizm Gelirleri üzerinde etkisi yoktur" şeklinde kurulmuş H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durumda, iki değişken arasında karşılıklı bir ilişki olduğu ve turizmin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Turizm ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını test etmek ve bu sektörün ekonomik büyümeye ilişkin olası katkısını ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen bulgular; turizm gelirinden ekonomik büyümeye doğru, ekonomik büyümeden turizm gelirene doğru çift yönlü bir Granger nedenselliğinin olduğunu göstermektedir.

Çalışma sonucu elde edilen bulgulara göre, uluslararası turizmden elde edilen gelirlerin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu sonuç, daha önce yapılmış ve çalışmanın literatür bölümünde belirtilen çalışmaların çoğunluğuyla da örtüşmektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye için yapılan bu çalışmada, turizmin ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi etkilediği güncel verilerle bir kere daha test edilmiştir.

Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği

Turizm sektörü özellikle turizm potansiyeli oldukça yüksek olan Türkiye ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde hayati önem taşıyan sektörlerden birisidir. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında, ülke ekonomilerinin karşılaştığı ulusal ve uluslararası ekonomik sorunların çözümünde ve darboğazların aşılmasında turizm, dinamik ekonomik özellikleri ile adeta bir çıkış noktası olmuştur (Karagöz, 2008: 154). Turizm, döviz kazandırıcı, yabancı sermayeyi teşvik edici, istihdam arttırıcı özelliklerinin yanı sıra artık ülkeler için yoksulluğun azaltılmasında kullanılan önemli bir araç olarak görülmektedir (Zhao ve Ritchie, 2007: 119).

Ekonometrik çalışma sonucunda, kullanılan turizm değişkenlerinin ekonomik büyüme ve ekonomik büyümenin de turizm gelirleri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan çalışma değerlendirildiğinde, Türkiye'deki turizm sektörünün ekonomi üzerindeki sadece doğrudan değil aynı zamanda dolaylı etkilerinin de (istihdam gibi) araştırılıp teşvik edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Turizm ve seyahat endüstrisi (ulaştırma, konaklama, yeme-içme ve eğlence) dünyada en fazla iş sahası yaratan sektörlerden biridir. Dünya genelinde 200 milyondan fazla kişinin çalıştığı bu sektör, toplam istihdamın %8'ini oluşturmaktadır (Bahar ve Baldemir, 2007: 56).

Son olarak, Türkiye'de özellikle geri kalmış bölgelerin sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi varlıkların yeterince değerlendirilmemiş olması ve bu bölgelerin turizmden elde ettiği gelirin çok düşük düzeylerde kalması, bu tür çalışmaların önemini arttırmaktadır. 2012 yılında dünya turizm gelirleri 1.075 milyar dolardır ve Türkiye'nin bu pastadan aldığı pay sadece %3 civarındadır. 2030 yılında 1.8 milyar kişinin uluslararası turizm faaliyetine katılacağı tahmin edilmektedir (UNWTO, 2013). Bu bağlamda geniş turizm potansiyeline sahip olan Türkiye, eğer turist sayısını ve buna paralel olarak turizm gelirlerini arttırabilirse, önemli bir gelir kaynağı sağlamış olacaktır. Ayrıca özellikle geri kalmış bölgelerin turizmden aldığı payı arttırması bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde etkin bir araç olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Alper, A. (2008). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi Üzerine Ekonometrik Analiz. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24, 1-11.
- Bahar, O. (2006). Turizm Sektörünün Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı. C.B.Ü. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 13(2), 137-150.
- Bahar, O. ve Baldemir, E. (2007). Uluslararası Ticaret İle Uluslararası Turizm Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(4), 55-66.
- Balaguer, J. ve Cantavella-Jorda, M. (2002). Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: The Spanish Case. Applied Economics, 34, 877-884.
- Belloumi, M. (2010). The relationship between tourism receipts, real effective exchange rate and economic growth in Tunisia. International Journal of Tourism Research, 12(5), 550–560.
- Brida, J., Carrera, E. ve Risso, W. (2008). Tourism’s impact on long-run Mexican Economic Growth. Economics Bulletin, 3(7), 1-10.
- Brida, J., Punzo, L. ve Risso, W. (2011). Research note: Tourism as a factor of growth – the case of Brazil. Tourism Economics, 17(6), 1375-1386.
- Çetintaş, H. ve Bektaş, Ç. (2008). Türkiye’de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler. Anatolia, 19(1), 1-8.
- Durbarry, R. (2004). Tourism and Economic Growth: The Case Mauritius. Tourism Economics, 10(4), 389-401.
- Gökçe, A. (2002). İMKB’de Fiyat-Hacim İlişkisi: Granger Nedensellik Testi. G.Ü. İİBF Dergisi 3, 42-48.
- Gündüz, L. ve Hatemi, A. (2005). Is the Tourism-led Growth Hypothesis Valid for Turkey. Applied Economics, 12(8), 499-504.
- Hepaktan, E. ve Çınar, S. (2010). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 135-154.
- Kandır, S.Y., Karadeniz, E., Özmen, M. ve Önal, Y.B. (2008). Türk Turizm Sektöründe Büyüme Göstergelerinin Turizm İşletmelerinin Finansal Performansına Etkisinin İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(1), 211-237.
- Karagöz, K. (2008). Türkiye’nin Turizm Potansiyeli Çekim Modeli Yaklaşımı. Anatolia Dergisi, 19(2), 149-156.

Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği

- Kırbaş-Kasman, S. ve Kasman, A. (2004). Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünlük ve Nedensellik İlişkisi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 220, 122-131.
- Kızılgöl, Ö. ve Erbaykal, E. (2008). Türkiye’de Turizm Gelirleri İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 351-360.
- Kim, H.J., Ming-Hsiang, C. ve Soocheong, S.J. (2005). Tourism Expansion and Economic Development: The Case of Taiwan. *Tourism Management*, 27(5), 1-9.
- Lean, H.H. ve Tang, C.F. (2009). Is the tourism-led growth hypothesis stable for Malaysia? A note. *International Journal of Tourism Research*, 12(4), 375-378.
- Lee, C.C. ve Chang, C.P. (2008). Tourism Development and Economic Growth: A Closer Look At Panels. *Tourism Management*, 29(1), 180-192.
- Oh, C. (2005). The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy. *Tourism Management*, 26(11), 39-44.
- Parrilla, J.C., Font, A.R. ve Nadal, J.R. (2007). Tourism and Long-Term Growth (A Spanish Perspective). *Annals of Tourism Research*, 34(3), 709-726.
- Samırkaş, M. ve Bahar, O. (2013). Turizm, Yoksulluk ve Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şahbaz, Ü. (2007). Zaman Serilerinde Nedensellik Analizi (Türkiye’de Ekonomik Büyüme Ve Turizm Gelirleri Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı (2013). Haftalık Sektörel Ekonomik Bülten. Sayı: 45, Hafta: 12 Temmuz – 18 Temmuz 2013.
- UNWTO (2013). Tourism Highlights. Madrid, Spain.
- Uzunöz, M. ve Akçay, Y. (2012). Türkiye’de Büyüme ve Enerji Tüketimi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1970-2010. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 1-16.
- Vanegas, M. ve Croes, R.R. (2003). Growth, Development and Tourism in a Small Economy: Evidence from Aruba. *The International Journal of Tourism Research*, 5(September/October), 315-330.

Meryem Samırkaş ve Mustafa Can Samırkaş

- Yavuz, N. (2006). Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi. Doğu Üniversitesi Dergisi, 7(2), 162-171.
- Yıldırım, J. ve Öcal, N. (2004). Tourism and Economic Growth in Turkey. Ekonomik Yaklaşım, 15(52-53), 131-141.
- Zhao, W. ve Ritchie, J.R.B. (2007). Tourism and Poverty Alleviation: An Integrative Research Framework. Current Issues in Tourism, 10(2), 119-143.

EK1: Yıllık GSYİH ve Turizm Geliri Verileri, 2003-2012

Tarih	GSYİH-Cari (Bin TL)	GSYİH-1998 Sabit (Bin TL)	Turizm Geliri (Bin TL)*
2003	454.780.659	76.338.192	20.736.166
2004	559.033.025	83.485.591	24.347.317
2005	648.931.712	90.499.731	27.313.425
2006	758.390.785	96.738.320	26.674.136
2007	843.178.421	101.254.625	27.322.632
2008	950.534.250	101.921.730	32.938.689
2009	952.558.579	97.003.114	38.869.872
2010	1.098.799.348	105.885.645	37.495.719
2011	1.297.713.211	115.174.724	47.066.513
2012	1.416.798.489	117.625.021	52.120.363

Kaynak: GSYİH verileri TCMB'den, Turizm Gelirleri TÜİK'ten temin edilerek düzenlenmiştir.
* ABD Doları cinsinden temin edilen turizm geliri verisi, TCMB'den temin edilen ilgili tarih ABD Doları alış ve satış kuru ortalamasına göre Türk Lirasına çevrilmiştir.